

TÜRK ÜROLOJİ DERGİSİ

Cilt: 9, Sayı: 3, 183-188, 1983

OSMANLI TIBBINDA KASTRASYONLAR

The Castrations in Ottoman Medicine

Dr. Ayten Altıntaş (*)

Tarihin çok eski devirlerinden beri erkek hayvan ve insanlara farklı nedenlerle ve farklı usullerle kastrasyon yapıldığını biliyoruz. Bu operasyon insanlardan önce hayvanlarda uygulanmağa başlamıştır.

Hayvanlara yapılan kastrasyonların ilk başlangıcı Cialalıtış devrine kadar uzanır. Antikçağ insanı evcilleştirdiği hayvanı tarlada ekim için kullandığı zaman kuvvetli olduğu için erkek olanından seçmiş ama huysuz kavgacı ve kolay idare edilmediğini görünce kastre etmişti. Geniş olarak görülen bu kullanımın yanında Ortaçağda savaşta kullanılan kuvvetli erkek atlar huysuz, binicisine itaat etmediği kısıraklar karşısında gürültülü kişnemelemlerle süvarisini düşmana ihbar ettiği için kastre ediliyordu (1). Daha sonraları hemen hemen her çeşit hayvanın faydalarından dolayı kastre edildiğini görmekteyiz.

İnsanlara yapılan kastrasyonlarda tarih öncesi çağlarda başlamıştır. İkel iki kabile savaştığı zaman galip gelen savaşçılar diğer kabilenin erkek çocuklarının testislerini kılıncıtan geçiriyorlar, böylece düşmanın soyunun devamına mani olmak istiyorlardı. M.Ö. 2000 lerde Mezopotamyada hastalıklı ve zayıf erkek çocuklarının soyunun devam etmemesi için emirle kastre edildiğini biliyoruz (2). Böyle kastre edilenlerden sağ kalanlar hadım o'arak yaşıyorlardı. Hadımları harem hizmetinde ilk kullananın Asur kralı Ninus'un karısı Semiramis olduğu söylenmektedir. Kraliçe iffetsizliğin hoş olmıyan neticelerinden kendini ve saray kadınlarını korumak için hadımları harem hizmetinde kullanmıştır (2, 3, 4). Böylece başlayan hadımların saraylarda hizmette kullanılması o kadar çok benimsenmiştir ki; bütün Antikçağ ve Ortaçağda kastrasyonun yapılma gayesi bu hizmetkârları elde etmek için olmuştur. Ortaçağda da bu gâye dışında az da olsa dini amaçla kendi ken-

(*) Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Bilim Dalı

Hacesaray etmek (Kastrasyon)
Prof. Dr. S. Ünver, Cerrahiye-i İlhaniye,

dini kastre eden veya buna müsaade edenlerin yanı sıra, kilise korolarında ve operalarda aranan seslere sahip olmak için kastrasyonlar yapıldığını görüyoruz.

Osmanlılarda yapılan kastrasyonlara gelince; İslâmiyetin hâkim olduğu bütün topraklarda, eski çağlardan beri saraylarda hadım kullanma geleneği mevcuttu. İslâm aleminde ise hadımların saray hizmetinde ilk defa kullanılması Muaviye (M. 660-680) devrinde olmuştur (3, 4, 5). Abbasi, Samanî, Gazneliler, Selçuklular, Mısır'da Fatmîler, Moğol istilasından sonra İslamlaşmış Moğol devletlerinde, İlhanlılarda hükümdar ve büyük mevki sahiplerinin saraylarında hadımların kullanıldığını biliyoruz.

İslâm geleneğinin devam ettiği Osmanlı saraylarında ilk defa hadım kul-

lanılması II. Murat devrinde başlamıştır. Hadımlar 15. asrın başında imparatorluğun gelişmesi ile büyüyen saray teşkilatında büyük bir yer almış ve muntazam bir teşkilata girmişlerdir (3, 4, 6). Osmanlı sarayında «kızlarağası» diye bilinen «Darüssaâde ağası» sarayın bütün enderun ve haremî hümayun ağalarının en büyüğü idi. Mevkisi kapı ağası ve silahtar ağadan yüksek olup derecesi sadrazam ve şeyhülislamdan sonra geliyordu. II. Murat devrinden II. Meşrutiyetin ilânına kadar Darüssaâde ağalarının büyük bir kıymet ve nüfusu olduğunu biliyoruz (8).

Osmanlı saraylarında kullanılan hadımlar esir tüccarları aracılığı ile değişik merkezlerden sağlanıyordu. Bu merkezler Kuzey-Orta Afrika, Sudan, Mısır, Horasan civarları idi. Bu ticaret çok kazançlı ve gizli bir işti. Kastre edilecek oğlanların toplanması, belli merkezlerde operasyonlara tabi tutulmaları ve yaşayanların tüccarlar aracılığı ile satılmaları oldukça gizli kalmıştır. Bilinen birşey varsa sadece Sudan'da senede ortalama 35.000 küçük Afrikalı kastre ediliyor ve bunlardan yalnız 3800 tanesi yaşıyordu (6, 7). Osmanlılarda hadım ticaretine mani olmak ve saraylardaki nüfuslarını kötüye kullanan hadımağalarının idarî üstünlüklerine son vermek için en önemli adımı sultan II. Ahmet zamanında sadrazam olan Damat Ali Paşa atmıştır. Damat Ali Paşa 1715 de (H. 1127) de Mısır vâlisine ve kadısına bir emirname göndererek «Sarayı saltanatı tavâşi namına havâşi'den kurtarmak için «tavâşi (9) yapmak adetini yasaklamıştır (10). Fakat kendisi bir müddet sonra şehit olduğundan hüküm tatbik edilmemiş bu usul saltanatın kaldırılmasına kadar azalmış olmakla beraber devam etmiştir (3, 4, 8).

Osmanlı tıbbında kastrasyonun yeri ne idi ve nasıl yapıyordu; Kastrasyon isâlm dinince yasakdı. Bu yasak Hz. Muhammed'in «Hadımlıktan nehiy hadisi 1697» (11) ve «Tavâşilikten nehiy hadisi 1788» (12)'lerinde de açıklanmıştır. Bayatname'lerin hemen hemen hepsinde hayvanlara faydalarının dolayı yapılan kastrasyonu ve metotlarını gördüğümüz halde, Cerrahnamelerin çok azında hadım etmekten hahsedilmektedir.

İslâm tıbbında kastrasyondan bahsedildiğini bildiğimiz en eski eser 10. yy.da yaşayan Ali b. Abbas al-Macuz'nin «Kitâb al-Kâmil as-sınaât at-yıbbiye»sidir (13). Bu eser başlıca iki bölümden meydana gelmiştir. II bölümün 9. makalesinde birçok ufak cerrahî operasyonların yanında kastrasyonun da yer aldığı bildirilmektedir (14). Bu eserin dışında kastrasyondan bahseden iki cerrahname mevcuttur. Bunun birisi; Ebül Kasım Zahravî'nin (Ölm. 1013) XI. yy'da yazdığı Kitâb al Tasrîf isimli eseridir. Bu eserde 30 makale vardır ve bunların 28.29 ve 30. makaleleri cerrahî'ye aittir. 30. makalenin 39. faslında kastrasyon yer alır (15). Zahravî' İhsa (kastrasyon, igdiş etme) bahsinde şöyle yazar» İhsa bizim şeriatimizde haram kılınmıştır. Onun için bu kitapta ondan hiç bahsetmemem icab ederdi ama iki sebepten bunu lüzumlu görür-

yorum Birinci sebep; sorulduğu zaman hekimin bu hususta bilgisi olmalıdır; iğdiş edilmiş kimseyi tedavi etmek zorunda kalabilir. İkincisi; kuzu, boğa, keçi gibi bazı hayvanları faydasından ötürü iğdiş etmeğe ihtiyaç duyulabilir.»

«İğdiş etme iki ayrı ameliye ile ya ezme yahut da yarıp kesme suretiyle yapılır. Ezerek iğdiş etmede usul şudur: Hayvan, husya (testis) lerinin gevşemesi, yumuşayıp sarkması için sıcak bir yere yatırılır. Sonra husyeler ellenince belli olmayacak şekilde el ile ezilip dağıtılır. Yarıp kesmede ise hayvan sıkıca tutulur. Husyelerin derisi sol el ile toplanıp büzülür. Sonra mandalla (tahta kısıkaç) tuturulur. Her iki husyenin üstü yumurtalar ortaya çıkacak şekilde bir tek darbe ile yarıp ve etrafı yüzüldükten sonra husyeler kesilip alınır. Viâlar (meni viâları; vesiculæ seminales) üzerinde bulunan ince zarlar (dermis, peritoneum) dışında zar parçası bırakmamağa dikkat edilir. İğdiş etmede bu ameliye ezme ameliyesinden daha iyidir, zira ezerek yapılanda husyelerden birşeylerin kalması ve hayvanın çiftleşme arzusu duyulması mümkündür. Sonra yara Allahın izniyle iyileşinceye kadar tedavi edilir» diye yazar.

Kastrasyonun yer aldığı ikinci eser ise 15. yy.'da yaşayan Amasyalı Sabuncuoğlu diye bilinen Şerafettin bin Ali'nin yazdığı «Cerrahiyye-i İlhâniye»dir. Bu eserin II. babının 69 faslında «Hâce saray etmenin yolunu bildirir» (16) diyerek başladığı kısımda «Ey tâlip bilki şeriatte insan enemek (kastre etmek) yasaktır ama bu kitabın tamam olması için bunu da yazalım» diyerek yasağı belirtir ve konuya girer. Sabuncuoğlu da, Zahravi'nin eserindeki gibi iki usulden aynı şekilde bahseder. Yarıp kesme usulunun, ezme usulünden iyi olduğunu söyler. Daha sonra doğru gördüğü kendi metodunu ortaya koyar. Ve şöyle der» Adem arıtmakda (kastre etmek) yol budur; Zeker (penis) ile iki hayaları bağlayasın, kesesin, sonra kan tutucu devalarla kanın tutasın ve amma bu amelde müellifi kitab (kitabın yazarı) der ki; Ben şöyle doğru gördüm ki arıtacağın (kastre edeceğin) kişinin evvel bir hayasın çıkarasın, onun cerrahi yarası iyileşince bir hayasın dahi çıkarasın o dahi iyileştiğinde sonra zekerin kesesin damarların dağılasın ve tedavi edesin. Bu usulle yapılan en iyisidir.» Sabuncuoğlu'nun bu görüşünde kastre edilen insanın hayatı ön plânda tutulmuştur. O zamanın şartlarında çok ıstırap veren bu operasyonda hastaya üç defa aynı acıyı çektirmekteki maksat hastanın kanamadan ölmesine mani olmak için olduğu kanaatindeyiz. O yüzden kastrasyon üç ayrı operasyonla yapılıyor, her bir operasyonun sonucunda iyileşme olduktan sonra diğer operasyona geçiliyordu. Dinimizde yasak olan fakat herşeye rağmen yapılmaya devam edilen kastrasyonda, Sabuncuoğlu'nun bir hekim olarak hiç olmazsa hastanın yaşama şansını arttırmak için bu usulü tavsiye ettiği kanaatindeyiz.

ÖZET

Eski çağlarda çok kullanılan «hadımağa» larını hazırlamak için yapılan kastrasyon operasyonu gizli bir işti ve belli merkezlerde uygulanıyordu. Bu sebeple cerrahnamelerde çok az rastladığımız bu operasyonu Osmanlı tıbbında da aradık. Ebül Kasım Zahravî'nin 11.. yy. da yazdığı eserinde ve Şerafettin Bin Ali, Sabuncuoğlu'nun 15. yy.da yazdığı eserinde bulduk. Bu iki eserdeki usulde birbirine benziyordu yalnız Sabuncuoğlu'nun eserinde bu metotlara ilâveten ortaya koyduğu bir başka usûl vardı. Bu usulle hastanın yaşama şansını arttırmayı amaçlıyordu.

SUMMARY

In early times, the castrations could be carried out only in some certain centers and these operations were quite secret. For this reason we haven't often come a long to this operation at «cerrahname» as well as the books written about ottoman Empire medicine. So far this operation was only mentioned at the books were written by Ebul Kasım Zahravî and Şerefeddin bin Ali Sabuncuoğlu. The methods were used almost the same in this books only difference that accoding to the «Sabuncuoğlu» method person semed to have more chance to survive after this operation.

NOTLAR

- 1 — Öktem, B.: Evcil Erkek Hayvanlarda Kastrasyon ve Memleketimiz için en elverişli Usüller, Ankara, 1948, S. 1-16
- 2 — Dizdaroğlu, N.: Osmanlı Tarihinde Darussade Ağaları, Ed. Fak. Tez 1948 - 49, S. 1-5.
- 3 — Pakalın M. Z.: «Hadım», Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt : 1, 8, 1971, S. 701
- 4 — Pakalın M. Z.: «Tavaşi» Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü, İst. C. III, 1972, S. 422
- 5 — Göyünç, N.: «Tavaşi», İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 12/1, 1974, S. 66
- 6 — Köprülü. F.: «Hâdım», İslâm Ansiklopedisi, İst. C. 5, 1977, S. 44-47
- 7 — Gordon, B. L.: «The Romance of Medicine. Philadelphia, 1945, S. 434
- 8 — Uzunçarşılı, İ.H.: Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ank. 1945, S. 172-179.

- 9 — Tavâşi: Hâdım kelimesinin eş anlamlı olarak kullanılan bir kelime olup kelimenin esası tabuşı olup türkçeden alındığını kaydedilmektedir.
- 10 — Raşit Tarihi C. 4, S. 175
- 11 — Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh tercemesi Cilt: II, Ank. 1975, S. 92
- 12 — Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh tercemesi Cilt: II, Ank. 1975, S. 256
- 13 — Adivar, A.: Osmanlı Türklerinde İlim, İst. 1970, S. 17
- 14 — Yıldırım, N.: 15. yy.la ait Türkçe bir cerrahname. Basılmamış doktora tezi, İst. 1981
- 15 — Ebul Kasım Zahravî, Kitâb al Tasrif, Süleymaniye Kütüphanesi. Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, No: 503-504, Sadeleştiren: Uzm. Mustafa Seçkin.
- 16 — Şerefeddin bin Ali, Sabuncuoğlu: Cerrahiyye-i İlhâniye (Elcerrahiyetül Hâniye) Millet Ktp. No: 79, 2 bab, 69 fasıl varak 109/b, 110/a, Sadeleştiren: Uzm. Alâeddin Özer.

KAYNAKLAR

- Adivar, A. Adnan: Osmanlı Türklerinde İlim. İst. 1970
- Ebul Kasım Zahravî: Kitâb al Tasrif, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, No: 503 ve 504, sadeleştiren: Uzm. Mustafa Seçkin.
- Göyünc, N.: «Tavâşi», İslâm Ansiklopedisi, İst. Cilt. 12/1, 1974
- Köprülü, F.: «Hâdım», İslâm Ansiklopedisi, İst. C. 5, 1977.
- Şerefeddin bin Ali, Sabuncuoğlu: Cerrahiyye-i İlhâniye, (El-cerrahiyetül Hâniye) Millet Kütüphanesi, No: 79, Sadeleştiren: Uzm. Alâeddin Özer.
- Ünver, A. Süheyl: Cerrahiye-i İlhâniye, İst. 1939.